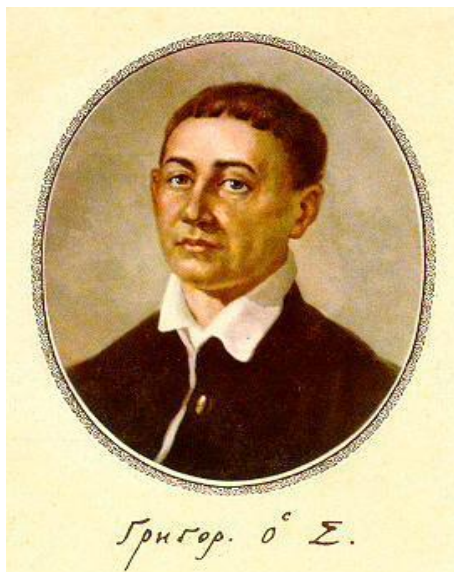

Міністерство освіти та науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

Історико-філологічний факультет
Кафедра української та зарубіжної літератур

**Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність
(до 300-річчя від дня народження)**

Збірник наукових статей

Одеса
2022

УДК 821.161.2.09

Рекомендовано до друку Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського (протокол № 4 від 27 жовтня 2022 року)

Редакційна колегія

Бандура Т. Й., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Авксентьєва Г. А., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Боева Е. В., кандидат філологічних наук, доцент – відповідальний редактор

Рецензенти

Шевченко Т. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та компаративістики Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

Коваленко О. А. – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української та іноземної мов Одеського державного аграрного університету

Літературна творчість Григорія Сковороди й сучасність (до 300-річчя від дня народження) : збірн. наук. статей. Одеса : Університет Ушинського, 2022. 218 с.

© Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2022

Висновки. Іван Багряний у повісті «Огненне коло» продемонстрував особистісне бачення історичних подій, пов'язаних з утворенням, формуванням та участю у битві під Бродами дивізії «СС-Галичина». Його художня версія подій відповідає висновкам та науковому трактуванню історичних обставин сучасними ученими.

Література

1. Багряний І. Тигролови. Огненне коло. Київ : Український письменник, 1996. 350 с.
2. Гаврильченко О., Коваленко А. Штрихи до літературного портрета Івана Багряного. *Багряний І. Сад Гетсиманський*. Київ, 1992. С. 5-18.
3. Гунчак Т. У мундирах ворога. Київ : Просвіта, 1993. 46 с.
4. Жила С. «Минуть десятиліття, і ми воскреснемо в народній пам'яті...» (Вивчення повісті І. Багряного «Огненне коло» в школі). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 1. С. 43-49.
5. Кот С. Справа Дивізії «Галичина»: перевірено – злочинів не скоєно. *Дзеркало тижня*. 2006. 28 липня.
6. Процик П. Україна. Друга світова війна. Тільки цифри. *Українська правда*. 2010. 7 травня.
7. Слоньовська О. Анатомія національної української ідеї в «Огненному колі» І. Багряного. *Дивослово*. 2006. № 6. С. 5-13.
8. Україна у Другій світовій війні: погляд з ХХІ ст.: Історичні нариси: у 2 т. Автор. колектив А. Айсфельд, І. Ветров, Т. Вінцковський. За ред. В. Смолія Київ : Наукова думка, 2011. Т. 1 – 2.

Галина Афанасьєва,
магістрант
історико-філологічного факультету
Університету Ушинського
Науковий керівник – к. ф. н., доцент
Авксентьєва Г. А.

РОМАН В. ПІДМОГИЛЬНОГО «МІСТО»: ЖАНРОВО-СТИЛЬОВИЙ АСПЕКТ

Постановка проблеми. Напрямок модернізму визначається такою основною рисою, як прагнення до оновлення класичних канонів і форм, творам притаманний динамізм, бажання відповідати рівневі розвитку сучасного світу, досягненням природничих наук, філософії, психології, техніки, комунікацій ХХ ст. [7, 342]. Дослідження специфіки модерністичного твору, зокрема такого популярного жанру, як роман, є досить важливою теоретичною проблемою, яка викликає науковий інтерес і є перспективною щодо вивчення української літератури, зокрема творчості письменників періоду «розстріляного відродження» [5, 169]. Особливо це стосується новаторської романістики Валер'яна Підмогильного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Щодо творчості Валер'яна Підмогильного сьогодні маємо значний ареал наукових розвідок, як тогочасних критиків, так і наших сучасників. Відразу після публікації роману «Місто» у періодиці розгорнулася ціла дискусія щодо твору. Активну участь у ній взяли В. Юноша, А. Ніковський, П. Колесник та ін. Згодом детально аналізували твори В. Підмогильного діаспорні літературознавці Ю. Бойко, Ю. Лаврінченко, М. Тарнавський, Ю. Шерех. Серед діаспорних досліджень значущою є монографія М. Тарнавського «Між розумом та ірраціональністю: Проза В. Підмогильного». Доробок письменника М. Тарнавський розглядає, застосовуючи психоаналітичну методологію, в широкому контексті національної і зарубіжної літератур. Дослідник наголошує на продовженні В. Підмогильним традицій французької романістики й імпресіоністичної поезики М. Коцюбинського та В. Винниченка.

У незалежній Україні творчість В. Підмогильного після її оприлюднення викликала значне зацікавлення літературознавців. Її досліджують В. Агеєва, Н. Бернадська, М. Іванишин, Ю. Ковалів, Л. Коломієць, В. Мельник, Р. Мовчан, В. Шевчук. Увага більше зосереджується на філософських аспектах творчості

письменника, традиціях і новаторстві. Але малодослідженою залишається жанрово-стильова специфіка роману В. Підмогильного «Місто».

Метою статті є дослідження жанрово-стильового аспекту роману В. Підмогильного «Місто».

Виклад основного матеріалу. Творче життя Валер'яна Підмогильного тривало усього лише п'ятнадцять років: він рано почав писати оповідання, перекладати французьку класику, активно співпрацювати з журналами та видавництвами. Доволі молодим, у розквіті таланту (йому було тридцять чотири роки), письменника було силоміць вирвано з літературного процесу й ізольовано від суспільства за відмову бути прислужником. Тому творчий доробок митця кількісно невеликий: кілька збірок оповідань, повістей, два романи і чимала бібліотека перекладів з французької класики (М. Ф. А. Вольтер, Д. Дідро, В. Гюго, О. Бальзак, А. Доде, Г. Мопассан, П. Меріме, А. Франс), про які ще наприкінці 20-х років академік О. Білецький сказав, що ними «сміливо може пишатися українська література...» [3, 6]. Від перших ще юнацьких спроб В. Підмогильний поволі, але неухильно виходив на шлях психологічного реалізму (це визначення побутувало в 20-х роках) – того реалізму, що утверджувався в передреволюційній українській прозі такими постатями, як М. Коцюбинський, Василь Стефаник, а в драматургії – Леся Українка, В. Винниченко. І. Франко, осмислюючи новаторство молоді прози початку ХХ ст., відзначав, що нове тут криється не в темах, а в способі трактування тих тем письменниками, в умінні бачити і відчувати життєві явища [3, 7].

Проза В. Підмогильного є урбаністичною та інтелектуально-психологічною, вона є зразком модерністичної літератури. На думку В. Агеєвої, «засадниче для модернізму освоєння урбаністичного простору в українській літературі часто означало завоювання чужого й ворожого міста, причому це завоювання (оволодіння) іноді має виразні сексуальні конотації; місто – це недоступна й жадана жінка, що обіцяє незнане задоволення» [1, 93]. Серед найцікавіших творів цього плану дослідниця називає романи В. Винниченка

«Записки Кирпатого Мефістофеля», В. Підмогильного «Місто» та його ж «Повість без назви». Та осмислення проблеми «місто і село» починається письменником ще у новелі (В. Мельник називає твір повістю [3, 10]) «Третя революція», а згодом у повісті «Остап Шаптала». Такою була творча еволюція автора на шляху до великого епічного полотна.

Роман В. Підмогильного «Місто» – один з найвизначніших шедеврів епохи українського Відродження 20-х років ХХ століття. Це твір про те, як прагнула селянська молодь сама «вийти в люди», здобуваючи колись недосяжну науку, і водночас як розуміла свою місію у відвоюванні зрусифікованого міста.

Незважаючи на чималий читацький інтерес, роман мав, в основному, негативні відгуки тогочасної вульгарно-соціологічної критики, яка шукала й не знаходила, як зазначає Р. Мовчан, у ньому соціальної заангажованості, ідеологічної ілюстративності, хоч і визнавала його стилістичну вправність та першість у творенні українського урбаністичного роману [4, 11]. Щодо визначення жанру «Міста», то суперечок не було. Дійсно і автор, і критики однозначно називають його романом і це небезпідставно, бо текст великий за обсягом, складний за будовою, у ньому відбувається широке охоплення життєвих подій, глибоко розкривається історія формування характерів багатьох персонажів.

Уже сама назва твору концентрує увагу читача навколо міських проблем, тобто урбаністики. Дія роману відбувається у Києві. Місто виступає окремим персонажем роману, пронизує життя кожного з персонажів – тому роман і може бути названий урбаністичним. Таким чином не безпідставно літературознавець Раїса Мовчан визначає жанр зазначеного твору В. Підмогильного як урбаністичний роман [4, 11], але на цьому визначенні не вичерпується жанрова специфіка роману, вона значно ширша.

Як зауважує Р. Мовчан, у романі «Місто» світовий мотив підкорення людиною міста як об'єктивний шлях людської цивілізації моделювався модерністично – не в соціальній, а в психолого-філософській площині, однак

ця модель проектувалася на оновлюваний український світ, що сам по собі давав розкішний матеріал для художньої інтерпретації [4, 11]. Водночас дослідниця наголошує на психолого-філософській площині твору, що також впливає на жанрове його визначення.

Літературознавець Віра Агєєва зазначає, що твори В. Підмогильного – інтелектуальні. Вони перебувають понад конкретними стилями чи теоріями. Тому сам автор перебуває понад своїм текстом. Між автором і текстом існує певна відстань, і ця відстань називається – іронія. Над героями, над самим собою, з рештою над літературою, яка звикла плакати від розчулення. В інтелектуальному романі навіть розум зазнає поразки, бо й він – обмежений і авторитарний. Таким чином роман інтелектуальний перетворюється на інтелектуально-іронічний [1, 93].

Натомість науковець Юрій Ковалів підкреслює: «В. Підмогильний тяжів до аналітико-інтелектуального психологічно-філософського романного наративу... Автор надавав перевагу динамічному сюжету, напруженим колізіям, структурованим за принципами психоаналізу» [2, 288].

Аналізований роман можна визначити як філософський, у ньому простежуємо роздуми персонажа про життя, творчість, самореалізацію. Але філософські проблеми письменник розглядає під кутом зору екзистенціальної філософії. Тому головний персонаж переживає абсурдність, ірраціоналізм навколишнього світу, «нудоту», яку відчуває людина при зіткненні з ним, страх перед майбутнім, відчуття непотрібності, самоти, відчуженості, актуалізація пошуків сенсу буття, загострення проблеми самогубства, проблеми творчості. Зазначені мотиви є актуальними саме для екзистенціальної літератури.

Валер'яна Підмогильного називають письменником «одного героя». І, дійсно, у відомих творах митця, романах «Місто», «Невеличка драма», чітко окреслюється один характер: Степана Радченка і Марти Висоцької. У «Місті» до рівня характеру розкриваються ще образи Зоськи, Максима, поета Вигорського. Але, у першу чергу, у романі «Місто» письменник прагне показати духовне і соціальне життя саме Степана Радченка. Для досягнення

цієї мети автор використовує прийоми психоаналізу. Письменник витворив психотип людини, яка шукає справжнього щастя в собі. Степан постійно уявляє, мріє про краще життя, докладаючи до цього максимум зусиль (працює на курсах, береться за написання художніх творів).

Валер'ян Підмогильний розкриває персонажа через найтонші нюанси душевного життя, а тому лексема «душа» досить часто з'являється у тексті: «Душа його була жорном накарбованим, жорном невпинним, що меле разом з добірним зерном кукіль і вівсюг життя» [6, 400]. Пізнаючи духовний світ Радченка, письменник приділяє значну увагу його помешканню, і це закономірно, адже у психологічній прозі, як зазначають дослідники, закритий простір несе на собі відбиток свого господаря, тобто виконує характерологічну функцію. Помешкання головного героя несе інформацію про його внутрішній світ, емоції. Кімната – це ніби душа самого героя. Зміни помешкання Радченка (хлів – кухня Мусіньки – квартира) свідчать про зміни у душі самого героя: «В такі хвилини душевного затишку йому виникала потреба поприбирати в хаті» [6, 373]. Опис нової кімнати Степана, у якій він вирішує врешті-решт закінчити свою «повість про людей», свідчить про зміни, той катарсис, який відбувався у його душі: «Це був невеликий, світлий, охайний кабінет з паркетною підлогою, центральним опаленням, обклеєний синьо-сірими новими шпалерами, з двома вікнами, звідки видко було внизу безмежний краєвид міста й далекий обрій за річкою» [6, 432]. Степан втілює мрію про гідне помешкання, але водночас виникли проблеми із творчістю, натхненням.

Значущим показником психоаналізу є зміна імені Степан на більш звучне і аристократичне – Стефан. Таким чином автор намагається проявити іншу сутність персонажа: «Він наважився, підписався і став із Степана – Стефаном, діставши собі нове хрещення» [6, 267]. Цим вчинком Степан презентує себе світу, соціуму по-іншому, але психологія вчинку набагато глибша. Радченко намагається приховати свою справжню сутність від людей, наражаючись на небезпеку й самому втекти від себе справжнього, втратити

себе дійсного. Цей смисл вчинку героя, на нашу думку, найважливіший у романі. Як зазначає дослідник творчості В. Підмогильного В. Терещенко, на шляху інтерпретації роману письменника саме проблема становлення людини, самоідентифікації у цьому світі – найважливіша й при цьому має глибинний вимір у канві тексту [9, 9].

Звернення до образів водної стихії (річки) поглиблює психоаналіз у тексті, створюючи ширший простір для діяльності автора і його персонажів. На думку Л. Ставицької, це та улюблена автором природна стихія, що допомагає розкрити психологію персонажа, вона не цілком узгоджується з імпресіоністичною манерою письма, в якому домінує пантеїстичне одухотворення природи через своєрідне злиття (а не порівняння) стану душі і стану природного довкілля [8, 11]. Герой роману переймається думкою про воду, купання у Дніпрі як джерело фізичної та духовної енергії, у чому виявляється екзистенціальний зміст водної стихії (життя вийшло з води). Цей зміст супроводжує буденні ситуації купання Степана у Дніпрі, а також аналітичні та психологічні асоціації, коли вода використовується як джерело енергії: «відсвіжувати свою енергію водою та сонцем» [6, 338]; «живуще купання в Дніпрі» [6, 335]; «Потім зненацька схопився й плигнув у воду, плавав, перекидався, пірнав, скрикуючи від насолоди» [6, 337].

У стильовому відношенні роман «Місто» є реалістичним. Переважають реалістичні краєвиди Києва, відтворення соціальних умов життя селян та містян. Але можна вести мову про стильовий синкретизм твору, в якому можна виділити елементи натуралізму, сентименталізму, експресіонізму, імпресіонізму.

Висновки. Аналізуючи роман «Місто», наголосимо, що це твір модерністичний, а епоха модернізму характеризується поліфонічністю жанрів, які, впливаючи один на одного, витворюють художню самобутність твору. Із значущих рис модернізму у романі В. Підмогильного домінує психологізм автора та персонажів; символізм і психолого-філософська площини дій персонажів, яка тісно переплітається з попередньою рисою;

поглиблений інтерес до внутрішнього життя особистості. До того ж твір про мистецтво, про письменницьку працю, тому закономірним є, що в ньому безпосередньо викладається світоглядна та етична позиція письменника. Тому мова йде про жанр інтелектуально-філософського роману. Усі зазначені риси дають можливість нам визначити «Місто» Валер'яна Підмогильного як психологічний, філософсько-екзистенційний, урбаністичний, інтелектуально-іронічний роман. Саме такий поліфонізм є ознакою модерністичного роману, у якому домінує особлива увага до внутрішнього світу персонажа, до підсвідомого.

Література

1. Агеєва В. Жіночій простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ : Факт, 2003. 320 с.
2. Ковалів Ю. Валер'ян Підмогильний. *Історія української літератури кінець XIX – поч. XXI ст. : підручник: у 10 т.* Київ, 2017. Т. 5. С. 288-324.
3. Мельник В. Валер'ян Підмогильний. *Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи.* Київ, 1991. С. 5-24.
4. Мовчан Р. Український модерністичний роман: «Місто», «Невеличка драма» В. Підмогильного. *Дивослово.* 2001. № 2. С. 11-14.
5. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі. Київ : Либідь, 1997. 360 с.
6. Підмогильний В. Оповідання. Повість. Романи. Київ : Наукова думка, 1991. 800 с.
7. Попов Ю. Модернізм. *Лексикон загального та порівняльного літературознавства.* Чернівці, 2001. С. 342-343.
8. Ставицька Л. Мовно-образна структура роману Валер'яна Підмогильного «Місто». *Дивослово.* 1999. № 4. С. 15-18.
9. Терещенко В. Інтерпретація образу Степана Радченка як типу людини-естета. *Вивчаємо українську мову і літературу.* 2004. № 2. С. 8-12.